

REVITALIZÁCIA KOMPLETNÉHO VÝSKUMU SLOVENSKÝCH NÁREČÍ V SRBSKU¹

HRÍBOVÁ, Marína: *Nárečia Slovákov v Srbsku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2025. 208 s. ISBN 978-80-223-6094-4

Jozef Bilský

Vzhľadom na emigráciu slovenského obyvateľstva za lepším životom sa v minulých storočiach mimo územia dnešného Slovenska sformovali slovenské komunity, v rámci ktorých sa ich dialekt nezriedka vyvíjal inak ako v materskej krajine Slovákov. Jednu z týchto oblastí (viac alebo menej kompaktné osídlenú slovenským obyvateľstvom) tvorí aj tzv. Dolná zem. Tá sa v súčasnosti po dynamických geopolitických udalostiach najmä v 20. storočí rozprestiera vo viacerých štátoch, medzi ktoré sa zaraďuje aj Srbsko. Najznámejšiu a azda najviac fundovanú vedeckú monografiu o týchto dialektoch predstavuje dielo J. Štolca *Reč Slovákov v Juhoslávii* (1968). „Je nepopierateľné, že celkový stav týchto slovenských nárečí v 21. storočí sa čoraz viac odlišuje od stavu, ktorý stihol svojím výskumom zachytiť J. Štolc“ (Hríbová 2025, s. 4), a tak sa M. Hríbová ako autochtón rozhodla revitalizovať výskum týchto jedinečných dialektov, pričom, ako uvádza autorka, jej metodologickým, resp. inšpiračným vzorom a základným prameňom štúdia tejto problematiky sa stáva práve spomenuté dielo J. Štolca (1968). Z týchto dôvodov bádatelka po uplynutí takmer šiestich decénií od vydania Štolcovho diela a takmer po osemdesiatich rokoch od uskutočnenia prvého komplexného výskumu daných dialektov v južnoslovanskom prostredí autorka vyvíja úsilie opätovne zachytiť aktuálny stav slovenských nárečí v Srbsku, ale aj zmeny, ktoré v nich medzitým prebehli, a to na podklade bohatého jazykového materiálu zozbieraného počas jej terénnych výskumov v rokoch 2014 – 2025.

Monografia sa kompozične člení do štyroch kapitol², ktoré ohraničuje *Úvod* a *Záver*. Za ním nasleduje niekoľko prehľadných a náležitých tabuliek, máp a obrázkov. O obsahu z *Úvodu* (s. 4 – 6) sme sa zmienili vyššie. Prvá kapitola s názvom

¹ Príspevok je výstupom z grantovej úlohy projektu VEGA *Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike VI*. (Kapitoly z výskumu slovenčiny, poľštiny, rušínčiny a ukrajinčiny) č. 1/0245/26 (2026 – 2028).

² Tie sa potom funkčne členia na podkapitoly, prípadne na ďalšie menšie celky.

Formovanie a vývoj slovenskej enklávy v Srbsku (s. 7 – 29) systematicky, pútavo a pregnantne spracúva predovšetkým históriu, priebeh a príčiny migrácie Slovákov na Dolnú zem. Osobitne oceňujeme farebnú mapu zobrazujúcu časovú postupnosť kolonizačných prúdov dolnozemských Slovákov. Prínosne a prehľadne pôsobia aj farebné grafy demografického vývoja slovenskej národnosti cca od polovice minulého storočia po súčasnosť, pričom M. Hríbová (s. 20 – 24) vychádza z oficiálnych dát štatistických úradov jednotlivých štátov z oblasti Dolnej zeme. Z týchto údajov z posledných desaťročí vyplýva trvalý pokles slovenskej národnosti, ktorý ale neznamená zánik danej komunity. Autorka pri tejto tematike nezabúda ani na vystáho-valectvo Slovákov z Vojvodiny do USA v 20. storočí.

V druhej kapitole (*Historické a kultúrne kontexty slovenských nárečí v Srbsku*, s. 30 – 50) sa osvetľuje doterajší vývin týchto nárečí, ktoré autorka zasadzuje do kontextu slovenských nárečí, vydeľujúc dva základné typy skúmaných dialektov – stredoslovenský a západoslovenský. Prvý spomínaný typ má centrálné postavenie a reprezentatívny dolnozemský charakter, kým ten druhý typ postupne zaniká, resp. vývinovo smeruje k stredoslovenskému typu³ (Hríbová 2025, s. 42; 48; 49).⁴ Je známe, že v časti južnostredoslovenských nárečí sa vyvinuli klesavé diftongy (Jóna 2009, s. 33 – 39; Krajčovič 1988, s. 263; 266), ktoré v dolnozemských nárečiach nie sú (Hríbová 2025, s. 38 – 41).⁵ Aj keď bádatelka skúmané dialekty rozdeľuje do vyššie spomenutých nárečových typov, zároveň pregnantne poznamenáva, že výsledky ich detailnejšej analýzy eliminujú možnosť ich stotožnenia s niektorým z konkrétnych teritoriálne uzavretých nárečových celkov materskej krajiny, hoci sa s nimi v určitých javoch zhodujú (Hríbová 2025, s. 40). Hodnotne pôsobí aj ukončenie tejto kapitoly aktualizovanou farebnou mapou kolonizačných prúdov nositeľov slovenských nárečí v Srbsku.

³ Z nášho pohľadu možno aj z dôvodu ich vývinu v južnoslovanskom jazykovom prostredí, ku ktorému majú stredoslovenské nárečia bližšie vzhľadom na prítomnosť nezápadoslovanských javov v ich nárečovom systéme, čo sa nedá povedať o západoslovenskom type týchto nárečí.

⁴ Aj keď autorka dominantne vychádza z monografie J. Štolca (1968), v mnohom vtedajšiu terminológiu inovuje v súlade so súčasným poznaním jazyka – napr. Štolcov (1968, s. 63) pojem *sťahovanie* M. Hríbová (2025, s. 79) nahrádza odborným termínom *kontrakcia*. Tento postup by sme uvítali aj inde, hoci ide o parafrázovanie tohto autora. Napríklad sa domnievame, že namiesto opisu „vokálu *a* za pôvodné *e*, *ě* (*lavi*, *nahat*)“ (s. 38) by sa v súčasnosti viac hodil pojem *dispalatalizácia*, namiesto „dzekania“ (s. 45) by bola vhodnejšia *asibilácia*, spojenie *zákon o rytmickom krátení* (s. 70) by bolo vhodnejšie nahradiť spojením *znelostná asimilácia* (*neutralizácia*) či namiesto *kríženia* (s. 71) používať *interferenciu* (tento termín sa uplatňuje prevažne v druhej polovici tejto nepochybne hodnotnej monografie). Na tomto mieste si dovoľme upozorniť na jednu diskrepanciu, ktorá akiste ušla autorkinmu aj tak pozornému oku – Myjavský okres (s. 45) píšeme s veľkým začiatočným písmenom.

⁵ Aj keď M. Hríbová v súlade so Štolcom (1968) v skúmaných nárečiach neoznačuje neslabičné *i* na konci slabík (*kraj*, *zbojník*), dovoľme si poznamenať, že v novohradských nárečiach na území Slovenska v slovách *dobrej* (dobrý) a *porejdok* (poriadok) ich označovanie formou *dobrej*, *porejdok* (s. 38; 41) pôsobí tak, akoby nešlo o diftongy, ale o spojenie vokál + konsonant.

V tretej kapitole sa zhodnocuje *Stav a perspektívy výskumu slovenských nárečí v Srbsku* (s. 51 – 66). Pri tomto prehľade oceňujeme spomenutú paralelnosť začiatkov výskumu slovenských dialektov v Srbsku s obdobím konštituovania dialektológie ako samostatnej lingvistickej disciplíny na Slovensku. Z jednotlivých podkapitol vyplýva, že autorka pri opise histórie výskumu dolnozemsých nárečí za dôležitý míľnik považuje spomínanú prácu J. Štolca (1968). Chceli by sme vyzdvihnúť precízny a kompletný autorkin revitalizovaný výskum predmetných dialektov, ktorý spočíval v terénnom výskume vo všetkých tridsiatich šiestich lokalitách so súvislým slovenským osídlením v Srbsku, čo poskytuje možnosť hlbšieho nazretia aj do histórie slovenčiny a konvergentného vývinu jazyka v cudzom prostredí. Za perspektívu M. Hribová považuje rozšírenie výskumných aktivít na celé územie bývalej Juho-slávie – aj v Chorvátsku a v Bosne. Obzvlášť vítame autorkinu myšlienku nevyhnutnej potreby skoncipovania Atlasu slovenských nárečí v Srbsku.

Jadro práce tvorí štvrtá kapitola – *Slovenské nárečia v Srbsku v 21. storočí* (s. 67 – 173), kde autorka prináša výsledky vlastných terénnych výskumov, nazerajúc na túto problematiku nielen z jazykového, ale aj z historického a kultúrneho aspektu. Za prínosné považujeme, že bádatelka vychádza z geograficky a generačne diferencovaných nárečových prejavov, čo jej umožňuje zachytiť a predikovať aj vývinové zmeny. Nahrávky sú prepísané odbornou fonetickou transkripciou, ktorej všetky znaky aj s príkladmi sú uvedené na konci textu v tabuľke. Všetky tvrdenia bádatelka v rámci analýzy podopiera bohatými dokladmi z vlastných nahrávok, ktoré konfrontuje s doterajšou odbornou literatúrou. Za dokladom nasleduje skratka lokality⁶ – napr. „*ped' jutrou zemi Pet, ped'esiat'pet' kilometrou Baj*“ (s. 72). Ako prvá sa detailne, pregnantne a fundovane analyzuje zvuková rovina⁷ – najprv vokálny, potom konsonantický systém, v rámci ktorého sa rozoberajú jednotlivé fonologické protiklady, čo je v nárečových prácach vzácné.⁸ Autorka interpretuje zistenia aj so zreteľom na medzigeneračné rozdiely, aj v kontexte jazykových kontaktov so srbčinou či maďarčinou. Precízne oddeľuje javy vzniknuté interným jazykovým vývinom a javy navrstvené na slovenský jazykový základ vplyvom slovensko-srbského (napr. vplyv melodického prízvuku na rečový prejav mladej generácie) a slovensko-maďarského bilingvizmu.

Systematicky a dôsledne sa postupuje aj pri analýze morfolologickej roviny. V rámci mien autorka zväčša dospieva k záveru, že (duálové; pozn. J. B.) prípony

⁶ Ukážky súvislých nárečových textov M. Hribová (2025, s. 69) plánuje vydať samostatne v nárečovej čítanke s náležitým komentárom.

⁷ Dovoľme si upozorniť na jednu drobnosť (s. 77) – *strúhadlo* sa v maďarčine označuje výrazom *reszelő*, nie *rezselő*.

⁸ Uvedomujeme si, že z týchto dôvodov v oblasti tejto problematiky v dialektologických prácach niet dostatočnej literatúry, no javí sa nám, že k aj tak vysokej vedeckej úrovni tejto monografie by prispelo ako východisko napr. dielo J. Sabola (1989), v ktorom autor podrobne vysvetľuje spomenuté fonologické protiklady, hoci na pozadí spisovného jazyka.

-ama, -áma, a tvary *s nama, s vama* už v súčasnosti neregistruje (napr. s. 108; 114). Z nášho pohľadu je zaujímavé zistenie, že apelatívne feminína so zakončením na -eň v skúmanom nárečí „vôbec neexistujú“ (s. 105). Domnievame sa, že to môže byť spôsobené tvarovou analógiou vplyvom rodovo typickej relačnej morfémy -a, a preto v týchto dialektoch sa vyvinuli tvary *továrňa, cukrárňa*, ale aj *bicigľa*. Z pohľadu bádatelky (s. 106) presun mien s koreňom zakončeným na -k-, -g-, -x-, -h- k mäkkému typu bol podložený tým, že v južných stredoslovenských nárečiach boli tieto konsonanty mäkké, preto sú tam v G, D a v L sg. podoby *ruki* (ako *viňici*), kým v N pl. je tvar *ruke* (ako *viňice*).⁹ Dynamické zmeny autorka zistila aj pri analýze verb (s. 128) – napr. dočítame sa tu o úplnom ústupe infinitívneho tvaru so zakončením na -ti (> -t). Aj pri neurčitých slovesných tvaroch autorka primárne vychádza z J. Štolca (1968), no v medziach terminologického a bádateľského posunu M. Hríbová (s. 129) Štolcovo spojenie *kmeňotvorná prípona* inovuje termínom *tematická morféma*.¹⁰ Oceňujeme, že autorka pri jazykových kontaktoch reflektuje prevzatia prostredníctvom srbčiny aj z tureckého jazyka, napr. partikulu *jok* (s. 137).

K tejto kapitole sa pričleňuje aj syntaktická rovina, čo je potrebné osobitne zvýzdvihnúť, pretože nárečová syntax stále patrí k bielym miestam slovenskej dialektológie. Bádatelka pri tejto tematike vychádza predovšetkým z prác A. Ferenčíkovej, ktorá ako jedna z mála slovenských dialektológov sa systematicky a kontinuálne venuje nárečovej syntaxi.¹¹ V rámci lexiky autorka delí jazykové prvky na domáce a inorečové, pri ktorých reflektuje prevzatia zo starých kontaktovejch jazykov, akými boli maďarčina a nemčina, zatiaľ čo prvky prevzaté zo srbčiny podľa zistení M. Hríbovej v súčasnosti dominujú, preto osobitnú podkapitolu venuje srbizmom, ktoré delí do viacerých kategórií. Tento jav podľa bádatelky diferencuje tieto nárečia od iných dolnozemskejch dialektov, ako aj od slovenských nárečí na súvislom materškom území. M. Hríbová dospieva k záveru, že vplyv štátneho srbského jazyka sa prejavuje vo všetkých jazykových rovinách skúmaných nárečí, a to najmä v lexike a v syntaxi, kým fonologický a morfológický systém zostáva voči týmto zmenám relatívne rezistentný.

⁹ K tomu si dovoľíme nadviazať na pohľad P. Žiga (2014). Autor uvádza, že staršie jazykovedné práce tieto formy dominantne vnímali z pohľadu štrukturalizmu ako výsledok palatalizácie velár v južnostredoslovenských nárečiach, teda na úrovni fonologickej roviny, čo súhlasí s autorkinou interpretáciou. Bádateľ tento pohľad rozširuje o morfológický tlak, ktorý podľa neho predstavoval primárny stimul tejto zmeny podobne ako v časti južnoslovanských nárečí, čo svedčí o istej ich prepojenosti aj v zmysle migračno-integračnej teórie podľa R. Krajčoviča (1988).

¹⁰ Žiada sa nám upresniť, že tematická je submorféma. Ďalej by sme chceli podotknúť, že za tematickú submorfému pri verbách typu *kupovať* nemožno pokladať celý komponent -uva- (s. 129), ale iba -a-, kým -uv- predstavuje modifikačnú morfému – porov. Sokolová et al. (1999, s. 38; 510). Hoci J. Štolc (1968, s. 158) celý komponent -uva- nazýva kmeňotvornou príponou, rozdeľuje ho na -uv-a- bez bližšej morfeatickej špecifikácie.

¹¹ Aktuálne porov. A. Ferenčíková (2024).

Obzvlášť inovatívne pôsobí posledná podkapitola (4.2), kde autorka zhodnocuje *Perspektívy vývinu a fungovania slovenských nárečí v Srbsku v 21. storočí*. Tu M. Hríbová prichádza k záveru, že ani s odstupom času sa v týchto nárečiach nevytratila ich úloha ako primárneho nástroja komunikácie slovenského spoločenstva. Bádatel'ka si tiež všíma, že voľba nárečia ako bežného komunikačného prostriedku nie je raritou ani medzi najmladšími generáciami tamojších Slovákov, pretože aj v 21. storočí si v rámci prvej socializácie osvojujú práve nárečovú podobu slovenského jazyka fungujúcu v danom jazykovom areáli. M. Hríbová nemôže nespomenúť, že skúmané dialekty v porovnaní s inými slovenskými enklávami a diasporami sa zachovali na relatívne vysokej a stabilnej úrovni, a to aj napriek kontaktu s genealogicky príbuzným štátnym jazykom. Z týchto dialektov sa nestal len sekundárny príležitostne používaný dorozumievací kód, ale tieto nárečia sprevádzali život slovenských prisťahovalcov od ich samotného príchodu na Dolnú zem, pričom plnili všetky komunikačné potreby a stali sa kľúčom k zachovaniu kultúrnych a duchovných hodnôt materského národa aj po takmer troch storočiach.

Prílohy obsahujú hodnotné informácie o každej lokalite s údajmi o roku príchodu na Dolnú zem, východiskovú župu, odkiaľ Slováci odišli a presné dáta o vývoji počtu slovenského obyvateľstva od roku 1961 po rok 2022. Cennú prílohu predstavujú aj farebné mapy, ktoré vnímame ako začiatok koncepcie autorkou zamýšľaného Atlasu slovenských nárečí v Srbsku, na čo má autorka vhodné vzdelanostné predpoklady, keďže okrem slovistiky vyštudovala aj geografiu.

Predmetná monografia predstavuje cenný klenot v poznaní dolnozemsých nárečí v Srbsku nielen pre dialektológov, ale aj pre etnológov, historikov, teológov a iných bádateľov. Zachytáva aktuálne poznatky o stave slovenských nárečí v Srbsku v danom konkrétnom čase a v priestore, čím dotvára kolorit aktuálnych nárečových výskumov v prvých dekádach 20. storočia. Jej fundované a pregnantné spracovanie má potenciál stať sa vzorom aj pre iné (nielen) nárečové monografie súčasnosti. Oceňujeme, že autorka svoje nadanie a talent využíva pre blaho svojich rodných dialektov a bolo by prínosné, ak by sa jej podarilo naplniť aj ďalšie ciele deklarované v tejto monografii.

Literatúra

- FERENČIKOVÁ, A. (2024): Syntaktické osobitosti oravských nárečí. In: *Slovenská reč*, 89/2, 137 – 148.
- HRÍBOVÁ, M. (2025): *Nárečia Slovákov v Srbsku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- JÓNA, E. (2009): *Novohradské nárečia*. Bratislava: Veda.
- KRAJČOVIČ, R. (1988): *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: SPN.
- SABOL, J. (1989): *Syntetická fonologická teória*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV.
- SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V. (1999): *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Náuka.
- ŠTOLC, J. (1968): *Reč Slovákov v Juhoslávii*. Bratislava: SAV.

ŽIGO, P. (2014): Pár metamorfóz substantívnej deklinácie slovanských jazykov. In: Imrichová, M. – Kesselová, J. (eds.): *Jazyk je zázračný organizmus... Metamorfózy jazyka a jazykovedy*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 58 – 78.

Jozef Bilský

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta

Moyzesova 9, 040 01 Košice

E-mail: jozef.bilsky@upjs.sk

ORCID: 0009-0007-6834-8950